

összegzője lett az *Initia* című művével, mely minden addig érintett témát tematizált, és mai mércével mérve is zömmel helyesen kezelte.

A kötet záró, 7. fejezete a mai történettudomány nézőpontjából tette mérlegre a még relevánsnak tekintett egykori nézeteket. Ez azért is izgalmas megoldás, mert ha valaki magára ölti az apológia proszopónját – legyen akár Schwarz Gottfried, vagy csak Szerémi György, netán Pap Gábor –, könnyen rabjává válik a nyelvének, s történelemszemlélete a nyitottságát, vitathatóságát veszítve hitvallássá válik, maga az értekező pedig az Eszme profétájává nemesül. Amit Tóth Gergely vizsgál, mindig legalább két nézőpontból bemutatható elbeszélés: katolikus és protestáns, akkori és mai értékelés, ismert és ma sem bizonyítható. A szerző történész, tehát nem a kinyilatkoztatás hangján szólal meg, és még csak nem is disputál, hanem abból a kontextualizáló megközelítésből jellemzi hőseit, miszerint sok esetben még ma sem tudunk minden Koronát illető kérdésben bizonyossággal szolgálni, s emiatt a szerző fenntartotta a lehetőséget a jövőbeni korrekcióra.

A kötet nagy erénye, hogy felszínre hozott számos elméleti kísérletet, melyek a 16–18. század történeti érdeklődését és tudományos nézőpontjait szemléltetik a Szent Korona kapcsán. Ezzel pedig sikerült újra ráirányítania a figyelmet letűnt korok tudományos felfedezéseire, történelmi útkereséseire, a 16–18. századi protestáns történetírás szakmaiságára, és máig előremutató eredményeire. Ezen kutatók kérdésfeltevései generálták ugyanis egyes axiómaként elfogadott tételek felülvizsgálatát, források hitelességének kutatását. A legfrissebb eredmények publikálásáért a Lendület Szent Korona Kutatócsoporté és benne Tóth Gergelyé az érdem.

Csorba Dávid

Hahner Péter

ÁLLAMFÉRFIAK

Fouché és Talleyrand párhuzamos életrajza

Osiris, Bp. 2015. 787 oldal

Hahner Péter a francia forradalom legismertebb hazai szakértője, és eddig is több, a magyar szakirodalom számára fontos kötetet publikált a témában. A most ismertetésre kerülő monográfiájában a francia forradalom és Napóleon korának két közismert, ellentmondásos és jobbra negatív megítélésű személyiségének, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgordnak (1754–1838) és Joseph Fouchénak (1759–1820) életútját elemzi. Politikai rendszerek jöttek-mentek a 18–19. század fordulójának Franciaországában, de úgy tűnt, ez a két személy előbb-utóbb megtalálta a helyét bennük, és elpusztíthatatlanul, mindent túlélve része maradt a francia közeletnek. Személyük megítélése alapvetően kedvezőtlen, gyakran politikai rendszerek köpönyegforgató kiszolgálóinak, árulóknak bélyegzik őket.

Hahner Péter arra vállalkozott, hogy a történeti köztudatban élő legendák és sztereotípiák mögé nézve árnyalja a Talleyrand-ról és Fouché-ról kialakult nem túl hízelgő képet. Az eredmény egy vaskos, közel 800 oldalas monográfia, amelynek 746 oldalas főszövege tekintélyes mennyiségű, elsősorban francia nyelvű forrás, valamint francia, angol és magyar szakirodalmi munkák, továbbá szépirodalmi művek felhasználásával mutatja be a két életutat. A könyv tehát igen széles szakirodalmi és forrásbázison alapul, a szerző pedig alaposan és részletekbe menően tárgyalja főhőseinek életútját, amit azért érdemes hangsúlyozni, mert itthon az egyetemes történelem tárgykörében születő munkákat néha kevésbé értékelik, mint

a magyar történelemmel foglalkozókat. Hahner kötete azonban azt igazolja, hogy az egyetemes történeti témák megírásának is van létjogosultsága, és magyar szerző is alkothat színvonalasat, mondhat újdonságot más országok történelmével kapcsolatban.

Az alcímet olvasva az olvasónak akaratlanul is Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című munkája jut eszébe, joggal. A görög történetíró ókori görög és római politikusok, hadvezérek életét, pályáját állította egymás mellé és vetette össze, Hahner pedig Talleyrand és Fouché életútjával teszi ugyanezt. Fontos különbség közöttük, hogy míg Talleyrand a francia arisztokrácia tagjaként kiváltságainak köszönhetően került a politika közelébe, a polgári származású Fouché önerőből küzdötte fel magát a miniszteri székig. Élettörténetükben számos hasonlóság is felfedezhető: nagyjából egy időben születtek, mindketten egyházi pályán indultak el. A legendárium szerint mindkettőjüket egy egészségügyi probléma – Talleyrand-nak dongalába, Fouchénak gyenge gyomra – akadályozta meg abban, hogy apjuk hivatását (katona, hajóskapitány) válasszák, habár egyetérthetünk Hahnerrel abban, hogy ezek a problémák inkább ahhoz járulhattak hozzá, hogy gyermekkorukban megtapasztalják az „alkalmatlanság” érzését, ami később nagyobb tettek végrehajtására sarkallhatta őket (63–64.). A politikai karrierjük hullámsága is kiváló lehetőséget nyújt a párhuzamba állításhoz: mindketten aktívan kapcsolódtak be a francia forradalom eseményeibe, amit néhány éves mellőzöttség követett. Mindketten a thermidori köztársaság alatt tértek vissza a politikába, és ekkor kapták meg azt a miniszteri széket, amelyet később a konzulátus és a császárság idején is betöltöttek: Talleyrand a külügyminiszterét, Fouché rendőrminiszterét. 1815 után a két életút merőben más irányt vett, és míg az egykor rettegett Fouchéra száműzetés és viszonylag hamar bekövetkező halál várt, Talleyrand-nak még politikai és diplomáciai feladatokat tartogatott az élet.

Hahner erre a párhuzamosságra építette fel a könyv szerkezetét: a Talleyrand és Fouché történeti megítéléséről szóló fejezet (Chateaubriand Saint Denis-ben) után először a két főszereplő családi hátterét, neveltetését, gyermek- és ifjúkorát mutatja be (Két szorgalmas fiatalember), majd a francia forradalomban játszott szerepükre tér ki: Talleyrand a monarchia időszakában (Talleyrand forradalma 1789–1792), Fouché pedig a jakobinus köztársaság alatt töltött be pozíciót (Fouché forradalma 1792–1794). Politikailag aktív időszakukat – némi fáziskéséssel – többéves mellőzöttség, Hahner szavaival élve a mélypont követte. Előbb Talleyrand angliai és főleg amerikai tartózkodásáról olvashatunk (Talleyrand a mélyponton 1792–1796), majd pedig arról, hogyan telt Fouché életében a konventbiztosi megbízás alóli felmentést követő három év (Fouché a mélyponton 1794–1797). A thermidori köztársaságról kezdődően 1815-ig Talleyrand és Fouché élete a korábnál jobban összefonódott, amit az is mutat, hogy a következő három fejezet már nem különválasztva, hanem egymás mellett tárgyalja kettőjük tevékenységét (A direktórium miniszterei 1797–1799, Napóleon miniszterei 1799–1807/10, Napóleon kegyvesztettjei 1807/10–1815). Az utak szétválnak című fejezet mutatja be a két, párhuzamosságokkal teli életút nagyon is különböző végét, végül az Összegzés summázza a kötet tanulságait.

Hahner álláspontja Talleyrand és Fouché életét, karrierjét illetően már a címből kiderül: államférfiak voltak. Ez az árulóhoz vagy az erkölcstelen gazemberhez képest jóval pozitívabb minősítés; olyan személyeket sejtet, akiknek életműve jelentősebb és időtállóbb, mint az olyan politikusoké, akik nem látnak túl a napi ügyeken. Ez azonban nem jelent értékítéletet, vagyis a szerző nem ideális államférfiként mutatja be őket. Célja nem a főszereplők rehabilitálása, hanem a róluk kialakult kép árnyalása: a legendák és anekdoták mögé nézve lefejni a téves állításokat, de nem elhallgatni a bűnöket sem. Az első fejezetben részletesen vázolja a Talleyrand és Fouché nevéhez tapadó sztereotípiákat és azok gyökereit, ismerteti megítélésüket és annak változásait a nemzetközi és magyar szakirodalomban. Később több történeti közhely esetében rámutat arra, hogy a rendelkezésre álló információk alapján joggal feltételezhető, hogy valójában másképp zajlottak az események. Ilyen például a Thermidor című alfejezet (269–282.), amelyben a szerző a különböző történetírói vélekedések összevetése és

értékelése után azon álláspont mellett teszi le a voksát, amely szerint Fouché nem vezetője, hanem csak az egyik tagja volt annak a csoportosulásnak, amely megbuktatta Robespierre-t. Sőt, nagyon valószínű, hogy Fouché lánya halála miatt nem is vett részt a Nemzeti Konvent ülésén thermidor 8-án és 9-én (276. és 282.). Bár vannak a történeti tudatban tévesen rögzült történetek, Fouchénak két olyan cselekedete is volt, amelyek alól soha nem kaphat felmentést: XVI. Lajos kivégzésének megszavazása és 1700–1900 ember kivégeztetése lyoni konventbiztossága idején (230.). Noha utóbbit illetően Hahner leírja, hogy ez a szám mérsékelte a más városokban kivégeztetékéhez képest, hogy Fouché inkább visszafogni próbálta a vérengzést, mint fokozni, és hogy Fouchét Robespierre éppen azért hívta vissza, mert kevesellte a kivégzéseket, nem menti fel az alól, hogy annyi ember haláláért igenis felelős.

A könyv olvasása közben érdemes megfigyelni Talleyrand és Fouché azon döntéseit, hogy melyik politikai rendszerben vesznek részt és meddig. Ezek alapján úgy tűnik, nem voltak azok az elvtelen, bármilyen politikai rendszert kiszolgáló gazemberek, akinek sokszor beállítják őket. Talleyrand-nak nagyon is határozott és koherens elképzelése volt arról, milyen legyen az új Franciaország. Szeme előtt egy alkotmányos monarchia lebegett, és minden olyan politikai rendszerben szerepet vállalt, amelyről úgy vélte, idővel megvalósíthatóvá teszi az általa optimálisnak tartott berendezkedést. 1807-ben elsőként ismerte fel, hogy Napóleon agresszív külpolitikája már nem szolgálta Franciaországot, hanem inkább ártott neki. Nem egy bajban, hanem egy hatalmas csúcsán lévő császárnak intett búcsút, mert annak politikája nem abba az irányba tartott, amelyet helyesnek vélt. Talleyrand tehát hűséges maradt, csak nem politikai rendszerekhez vagy személyekhez, hanem ahhoz az elképzeléséhez, amelyet Franciaország számára ideálisnak tartott. Ugyanez Fouché tevékenységében is felismerhető, csak ő nem a kül-, hanem a belpolitika területén igyekezett szolgálni Franciaországot. Erős államot szeretett volna, amely azonban feleslegesen nem avatkozik bele erőszakkal a társadalom életébe. A korszak, amelyben élt, nem ilyen politikai rendszereket termelt ki, és nyilván tisztában volt azzal, hogy ha ezekben a rendszerekben funkciót vállal, személyének negatív megítélésén nem fog változtatni, hogy tudatosan törekedett a terror és az erőszak minimalizálására.

Mivel maga a szöveg igen terjedelmes, a szerző megengedhetett magának hosszabb-rövidebb vargabetűket, ügyelve azonban arra, hogy a kitérők hozzájáruljanak az olvasottak jobb megértéséhez és egyensúlyban legyenek a lényegi mondandóval. Így olvashatunk röviden általában a forradalom és a francia forradalom értelmezéséről, megismerkedhetünk a 18–19. század fordulójának francia rendőri szervezetével, Talleyrand amerikai tartózkodása kapcsán bepillantást nyerünk az Egyesült Államokba emigrált franciák hétköznapijaiba. Hahner Péter magabiztosan kalauzolja az olvasót a francia forradalom szövevényes történetében. Részletesen mutatja be az eseményeket és folyamatokat: sok adatot közöl, de nem terheli túl velük az olvasót, és a korszakot kevésbé ismerők számára is követhetően írja le a történeteket.

A kötet gondos és alapos szerkesztői munkáról tanúskodik, ami egy 800 oldalas könyv esetében kiemelendő. Nagyfokú odafigyelésre volt szükség, hogy a szöveg egységes, a tudományos apparátus pedig következetes legyen. Természetesen, ha valaki kifejezetten hibákat szeretne keresni, fog találni, de közel sem olyan mennyiségben, hogy az olvasmányélményen rontana. Nagyban segíti a vaszkos kötetben való eligazodást a könyv végén található részletes névmutató. Ugyanakkor a szerzőnek a tudományos apparátust illető két döntésével nem értek egyet: az egyik az, hogy a felhasznált művek hivatkozásként alkalmazott rövidítéseit sehol sem oldja fel, a másik pedig, hogy a bibliográfiában a tételeket tematikus egységekben közli. Így ugyanis rendkívül nehézkesen lehet visszakeresni a hivatkozásokban szereplő műveket: az olvasónak végig kell pásztáznia a bibliográfiában az egyes csoportokat, adott esetben meg kell tippelnie, melyik blokkba tartozhat a keresett kötet. És ha véletlenül kimaradt a bibliográfiából, akkor legfeljebb a lábjegyzetek átnézésével bukkanhat rá a keresett munka pontos adataira. A kötet terjedelme miatt talán jobb lett volna szíglás hivatkozási rendszert

alkalmazni, mert annak segítségével jóval gyorsabban és egyszerűbben lehetne visszakeresni a hivatkozott műveket.

Az *Államférfiak* összességében egy jól felépített, olvasmányosan megírt, érdekes és alapos történeti munka, amelyet nem csak történészek forgathatnak haszonnal. Talleyrand és Fouché történetének végigkövetése során ugyanis általánosabb és aktuálisnak is mondható kérdések is felmerülhetnek az olvasóban. Mit jelent a politikában az erkölcs és az árulás? Vajon egy politikus a rendszernek, egy személynek vagy az országának tartozik-e hűséggel? Életutak vagy több évtizedes pályafutások értékelésekor mennyit nyomjon a latban egy konkrét dicső, vagy dicstelen cselekedet? A könyv Talleyrand és Fouché részletes, a hibákat/bűnöket nem mentető életrajzával, a személyüket övező mítoszok háttérének bemutatásával, egyes legendák lerombolásával egyrészt megadja a lehetőséget az olvasónak, hogy önálló véleményt formáljon róluk, másrészt igazolja, hogy a főszereplők valóban azok voltak, ami a könyv címében szerepel: államférfiak.

Vajnági Márta

Ormos István

EGY ÉLETÚT ÁLLOMÁSAI

Kmoskó Mihály 1876–1931.

METEM – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Bp. 2017. 508 oldal

Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése, az első világháborút követő forradalmak, majd a trianoni békediktátum, s az azt követő konszolidáció alapjaiban rendítette meg a monarchiabeli értelmiségiek életkilátásait. Az átfogó struktúra radikális átalakulása olyan következményekkel járt, amely arra kényszerítette őket, hogy újrafogalmazzák identitásukat, s a Monarchia romjain kialakult nemzetállamok állampolgáraként válasszanak maguknak új életstratégiát. Ormos István munkája ebben az összefüggésben mutatja be a szlovák családban született, magát magyarnak valló katolikus pap életének jelentősebb mozzanatait és fordulópontjait. Nem teljes életrajz, hanem a nagy struktúra összeomlására reagáló, különféle kötődéseitől vezetett értelmiségi elbizonytalanodásának, sokszor ad hoc jellegű döntéseinek és kapkodásának olyan összefoglalása, amely mindezeket a társadalom általános útkeresésének a háttérével mutatja be.

A megjelent kötet két külön munkát tartalmaz: Ormos István monográfiáját Kmoskó Mihályról (7–250.) és Kmoskó Mihály *Jelentését* az 1916-ban tett hivatalos szíriai útrajról (253–329.). Az összesen 1460 lábjegyzet mellett az exkurzusok (valójában mini-tanulmányok, 331–371.), a bibliográfia (373–418.), a képek és térképek (100 illusztráció és 5 térkép a forrásokkal, 419–480.), valamint a névmutató (481–508.) segíti az olvasót az első világháború környéki lépésváltás egyes kérdéseinek megismerésében. Az alábbi ismertetésben külön mutatom be a Kmoskó monográfia, illetve a *Jelentés* néhány jelentősebbnek tekintett részét.

Kmoskó Mihály, a budapesti egyetem professzora, az MTA levelező tagja, aki tökéletesen megtalálta helyét és jól beilleszkedett az első világháború előtti Magyarország intézményrendszerébe. A világháború végét kísérő események következtében azonban teljesen elbizonytalanodott (Ormos szóhasználatában: megzavarodott) és elveszítette a talajt a lába alól. A csehszlovák állam megszületésével átállt az új állam oldalára, s a röviddel ezelőtt